
CLASSIFICATION AND MEANING OF ILLUSTRATIONS IN ART TEXTBOOKS

Zora Yanakieva, Ph.D

AMDFA – Plovdiv, Republic of Bulgaria avrora68@abv.bg

Abstract: The study examines a current problem existing in the fine arts theory and methodology training. Based on their classification, it demonstrates the importance of text illustrations within the didactic textbook structure. Illustrations are a main structural component and as such are an organic part of the contents of a textbook, hence the need to address this problem. Special attention is paid to the visual aids in art textbooks which are often used to enhance educational content, in creative student activity, and in some cases when discussing and analyzing art results. Scientific studies show that the function of images to illustrate and explain the written word covers only a segment of an image's capability. The educational value of the illustrations in art textbooks is equivalent to that of the text. Visual information is an essential component of educational content and has an important impact on the aesthetic education of students. The idea of illustrations as a visual aid in education as a whole is not new and has historical roots. The tradition of illustrating didactically oriented books dates back to the seventeenth century with John Amos Comenius and his book "Orbis sensualium pictus" and is developed further by reform educators, particularly the movement of didactic craft. It originated in England in the second half of the nineteenth century and spread in many countries of Western Europe and America, including Bulgaria. Representatives of the movement raised the idea of introducing art into school mainly as a means of aesthetic education, emphasizing the visuality in training and the importance of artistic works to serve as decoration for school interiors and hence the well-deserved importance that is given to this didactic principle not only in the learning process for art education, but also in other school subjects. Some of the advantages of illustrations have been proven scientifically and they are widely used by teachers for educational purposes, as well as students in art activities. The aim of this study is to qualify the images based on certain characteristics, which has not been done so far. The process of systematization covers various elements of the art form and other signs and characteristics that are not substantive components of the art form. On this basis and in view of didactic goals the polyfunctional impact of illustrations affecting the development of students stand out, namely educational, motivating and developing functions. Reproduced works are consistent with the age, psychological, and visual abilities of adolescents. They have an extremely important role when setting various tasks and problems, the solution of which leads to significant changes in the intellectual and creative skills of the students. In this way, illustrations facilitate the formation of different aspects of the adolescent personality: intellectual, aesthetic, emotional, productive and creative.

Keywords: classification, illustrations, fine art, textbooks.

КЛАСИФИКАЦИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ В УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

Доц. д-р Зора Янакиева

АМТИИ – гр. Пловдив, Република България avrora68@abv.bg

Резюме: Изследването разглежда актуален проблем от теорията и методиката на обучение по изобразително изкуство. То поставя на внимание значението на илюстрациите към текста в дидактическата структура на учебника въз основа на тяхното класифициране. Илюстрациите са основен структурен компонент, органична част от съдържанието на учебника, което поражда необходимостта от разглеждане на този проблем. Специално внимание е отделено на визуалните средства в учебниците по изобразително изкуство, тъй като активно се употребяват при изложение на учебното съдържание, в творческата дейност на учениците, а в отделни случаи при обсъждане и анализиране на изобразителните резултати. Проучванията в научната литература показват, че функциите на изображенията да онагледяват и поясняват словото, обхващат определен сегмент от техните възможности. Работата, която се извършва с илюстрациите в учебника по изобразително изкуство, е равностойна на тази, която се извършва с текста. Визуалната информация е съществен компонент от учебното съдържание и оказва важно значение за естетическото образование и възпитание на учениците. Идеята за нагледността в обучението като цяло не е нова и има исторически корени. Традицията за илюстриране на книгите с дидактическа насочност се поставя още през XVII век от Ян Амос Коменски в неговата книга „Orbis sensualium pictus“ и се доразвива по-нататък от реформаторите

педагози, по-специално от движението за дидактическо художество. То се заражда в Англия през втората половина на XIX век и се разпространява в редица страни от Западна Европа и Америка, включително и в България. Представителите на движението издигат идеята за внедряване на изкуството в училище, като главно средство за естетическо възпитание. Наблягат на нагледността в обучението и на значението на художествените произведения да служат за украса на училищния интериор. Оттам и заслуженото място, което се дава на този дидактически принцип не само в учебния процес по Изобразително изкуство, но и по останалите предмети в училище. От научно гледище са доказани част от предимствата на илюстрациите. Те намират широко приложение в обучението и се употребяват както от учителя в педагогическата работа, така и от учениците в изобразителната дейност. Целта на изследването е да се направи класификация на изображенията по определени белези, което не е извършвано до момента. Процесът на систематизация обхваща различни елементи на художествената форма и други признаци, които не са нейни съдържателни компоненти. Въз основа на това и с оглед на дидактическите цели се открояват полифункционалните възможности на илюстрациите за въздействие, което дава отражение върху развитието на учениците, а именно: да осъществяват научно-познавателна, възпитателна, мотивираща и развиваща функция. Репродуцираните произведения са съобразени с психологическите, възрастовите и изобразителните възможности на подрастващите. Те оказват изключително важна роля при поставяне на разнообразни по характер задачи, чието решаване води до съществени изменения в интелектуалните и изобразителните умения на учениците. По този начин илюстрациите съдействат за формиране на различни сфери от личността на подрастващите: интелектуална, естетическа, емоционална, продуктивно-творческа.

Ключови думи: класификация, илюстрации, изобразително изкуство, учебници.

1. ВЕВЕДЕНИЕ

Идеята за онагледяване на обучението и за илюстриране на учебниците с дидактическа цел не е нова и има резон от съвременен педагогически гледище. Нейното поставяне в педагогиката, дидактиката, а по-късно в частните педагогически науки (методиките), обслужващи различни области на научното знание показва, че проблемът е актуален и значим до днес. Традицията да се използват образите като опора в обучението е поставена от Ян Амос Коменски в неговата книга „Orbis sensualium pictus“ или „Светът в картини“, която излиза на латински през 1658 г. в Нюрнберг. В началото на XIX век интуитивната педагогика на Йохан Хайнрих Песталоци дава тласък на идеята за използване на изображенията в процеса на обучение. През втората половина на века тя се доразвива от направлението за дидактическо художество - една от разновидностите на реформените движения в педагогиката. То се заражда в Англия, а за негов пръв и най-ярък радетел се счита Джон Ръскин (1819-1900). Началото на това движение се свързва с неговото име, въпреки че той не е оставил специални съчинения по проблемите, които художественото направление пропагандира. Ръскин обръща внимание на възпитателното въздействие на изкуството и на задължителното внедряване на рисуването в системата на училищното образование. През 1883 година той застава начело на съюза „за сближаване на изкуството с училището“, чиято идея е популяризиране на художествените произведения сред учащите. Неговият авторитет допринася за разпространяване на движението и за прокарване на художественото творчество в училищния живот не само в Англия, но в САЩ, Канада, Австралия и други англоезични страни. В Европа идеята за възпитание чрез изкуството намира отклик в Холандия и най-много в Германия, а към края на XIX и началото на XX век си проправя път за развитие и в България. Най-ярки и изтъкнати представители на движението за дидактическо художество у нас са художниците педагози: Г. Палашев, Н. Райнов, Б. Денев. Те разработват методиката на обучение по рисуване и полагат основите на училищния предмет Изобразително изкуство. В педагогическите възгледи на тримата реформатори се открояват съвременните проекции на концепцията за възпитателното значение на художествените произведения и тяхното място като средство за украса на училищния интериор.

Идеята за естетическото въздействие на творбите върху подрастващите и употребата им за нагледно-образно преподаване в урока е действително ценна, което прави информацията достъпна за възприемане и разбиране. Безспорни са педагогическите възгледи на художниците дидактици за мястото, което трябва да заемат картините в детските списания и книги. Ролята им е не само да оказват естетическо- възпитателно въздействие, но да осъществяват поясняваща функция към текста. Тези постановки актуални и днес обслужват системата на училищното образование. Показателно е полифункционалното значение на художествените репродукции, които илюстрират учебниците не само по Изобразително изкуство, но и по други предмети в училище. Проблемът за изображенията като цяло е обект

на внимание в трудовете на автори от различни научни области – история, география, биология (Зуев, 1973; Петров, 1977; Петков, 1995; Давидков, 1998; Табакова, 2013), които изтъкват тяхната полза в обучението. В учебниците по изобразително изкуство илюстративният материал насочва вниманието към важни въпроси. Поражда се необходимостта от извършване на обективен анализ и систематизиране на илюстрациите по определени белези, което не е извършвано до момента. Идеята, чрез тяхното класифициране е да се открие значението на илюстрациите в обучението по художествената дисциплина. Очевидно е, че без онагледяване текстът се възприема и разбира много по-трудно. За разлика от другите предмети, където изображенията съдействат основно за изграждане на образните представи, за усвояване на знанието и формиране на понятията. В обучението по изобразително изкуство употребата на илюстрациите се осъществява с различна цел, което обуславя необходимостта да се постави акцент именно на този проблем, в съответствие със спецификите на художественото образование и възпитание.

2. КЛАСИФИКАЦИЯ НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ В УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

В научната литература понятията „илюстрация“ и „илюстративен материал“ се употребяват успоредно. Разликата се състои в това, че с първото понятие се обозначава единичен обект, а второто дефинира съвкупността от тези единични обекти, които се разглеждат като основен структурен компонент на учебника, органична част от неговото съдържание. Терминът *illustratio* от латински означава „нагледно изображение“, „описание“, което съответства на съдържанието на текста. Според Г. Върбанов и П. Атанасов¹⁷⁸ под илюстрация се разбира изображение, напечатано с текста в книгата или приложение, което се дава на отделен лист: чертеж, диаграма, карта, схема, изображение на обект, предмет, природно явление, репродукция на документ и др. Според руския изследовател Д. Д. Зуев илюстрациите представляват цветно или черно-бяло изображение, което със специфични за него средства реализира педагогическите принципи, заложили в учебника. Съществува и друг често употребяван термин - „изображение“, за който К. Табакова¹⁷⁹ посочва неговия по-широк смисъл, включващ илюстративната и документалната страна на илюстрациите. Според отношението със словесната информация Д. Д. Зуев разграничава три групи илюстрации: 1). Водещи спрямо текста, чрез които се усвоява учебното съдържание. 2). Равностойни на текста, при което двата компонента (текст и илюстрации) взаимно се допълват 3). Обслужващи илюстрации, които поясняват и допълват текста. Според начина на разкриване на съдържанието Г. Върбанов и П. Атанасов разграничават два вида илюстрации: научно-познавателни и художественообразни. Научно-познавателните - изобразяват обекти, процеси и явления от живата и нежива природа, като допълват и поясняват текста. Художественообразните - разкриват словесното съдържание със средствата на изобразителното творчество. За разлика от учебниците по другите предмети в училище, изображенията в учебниците по изобразително изкуство заемат изключително важно място. Без изключение нагледността се употребява във всеки урок, без която обучението е практически невъзможно. Мястото и характерът на илюстрациите се обуславя от целите и задачите, които авторите на учебниците си поставят, при разработване на учебното съдържание за даден клас и възраст ученици. Качествата, особеностите и размерът на изображенията предлагат различни възможности за работа, което позволява тяхното групиране и диференциране по определени белези и показатели. Илюстрациите включват: репродукции на художествени произведения, репродукции на детско творчество, фотоси, рисунки, схеми, условни знаци, пиктограми, символи и др. *Видове групи по общ признак:*

1. Според начина и особеностите на отражение на обектите, процесите и явленията илюстрациите се групират на: фотографии, художествени репродукции, схематични и условни рисунки.

2. Според адресата те са предназначени за различна възраст ученици: от начален, прогимназиален и гимназиален курс.

3. Според качествата на изпълнение включват: художествени репродукции на професионални и детски творби.

4. Според цветовото решение биват: цветни и черно-бели.

¹⁷⁸ Върбанов, Г, Атанасов, П. *Оформяване на книгата*. София, С: Държавно издателство Техника, (1978).

¹⁷⁹ Табакова, К. *Учебникът по история – дидактически аспекти*. София, С: Университетско издателство Св. Кл. Охридски, (2013).

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

5. Според вида изкуства обхващат: произведения на изящните, приложните изкуства и дизайн.

6. Според жанра се диференцират на: натюрморт, пейзаж, портрет, фигурална и нефигурална композиция, интериор, анималистика, голо тяло.

7. Според формата на изграждане се подразделят на: линейно-плоскостни, плоскостно-декоративни, обемно-пространствени.

8. Според материалите и техниките демонстрират: чисти и смесени техники - акварел, пастел, масло, линогравюра, въглен, креда, печатана графика, кредов картон, темпера и туш с измиване, пастел и акварел, велатура, монотипия и др.

Фотографиите документират конкретни образи на предмети, явления и събития: природни забележителности, културно-исторически и художествени паметници (скулптурни творби на монументални и кавалетни изкуства), изображения на интериор и екстериор, произведения на приложните изкуства и дизайна. Те са надеждно средство за изучаване на формите на обектите (архитектурни и художествени паметници), когато е невъзможно да се посетят на място.

Репродукциите представят високите постижения на професионалното и детско творчество от всички видове и жанрове изкуства. Различията в принципите на формообразуване на художествения образ (плоскостен, обем) се обуславя от възрастта и дидактическите цели, с оглед на учебното съдържание и програмните изисквания. Разнообразието от материали и техники демонстрира не само възможностите за изразителност, но за естетическо въздействие, което да стимулира творческата дейност в процеса на обучение. Според връзката на визуалните средства с текста, илюстрациите изпълняват и трите функции – обслужваща, равностойна, водеща. Това, какви трябва да бъдат изображенията в учебниците по изобразително изкуство обикновено се решава от авторския колектив, който включва екип от художници методисти в изследваната област. Ясно е, че изборът и конкретизацията по вид, жанр, формат, размер, начин на изграждане на формата, се определя от множество фактори, между които: цел, задачи, адресат, интелектуално развитие. Например, в началния етап изображенията присъстват изключително широко по страниците за сметка на словесната информация, което не е случайно и има логично обяснение от гледище на възрастта и възможностите на децата. Показателен е примерът с първокласниците, които не могат да четат, което обезсмисля наличието на текст. Следователно, в процеса на усвояване на новата информация илюстрациите имат водещо значение. Понятията се изграждат въз основа на образите, които представляват съдържателна страна на мисленето. Колкото по-малки са учениците, толкова повече учителят си служи с изображенията в учебника, с цел по-лесно да се запомни и овладее учебното съдържание. Обикновено изображенията, които са опростени по форма, изпълнени цветно и двумерно-плоскостно, демонстрират единични или малко на брой обекти, което може да се обясни с възрастовите, зрителните възможности за съзерцание и конкретно-образното мислене. Способността за възприемане еволюира с развитието на аналитичното, дивергентното и ковергентно мислене, което активно участва в наблюдението. В резултат първоначалните впечатления се обогатяват и задълбочават. С преминаване към по-горните класове и измененията в психическото и умственото развитие на учениците формата на художествения образ в илюстрациите се преобразява. Постепенно тя се трансформира от линейно-плоскостна, към плоскостно-декоративна и обемно-пространствена. Претворени чрез изразните средства на различните видове изкуства, сюжетно-тематичните и пластичните проблеми се усложняват и диференцират. Разнообразяването на пространствените положения на обектите в дълбочина се отразява на перспективните съкращения. Демонстрират се значително по-трудни за възприемане творби на абстрактното изкуство, чието лишаване от познавателната предметна образност нарушава комуникативността и информативността в процеса на възприемане. Същото може да се каже за религиозно-библейските сюжети, чието съдържание поради знаковия и символичен характер на пластичната форма, трудно се поддава на анализ и интерпретиране, без помощта на учителя.

Схематичните рисунки като част от илюстративния материал включват различни условни и изобразителни знаци: пиктограми, търговски, пътни и графични знаци, емотикони, гербове, флагове, свещени символи и др. Основното предназначение на тези изображения е да информират, ориентират и предупреждават, да изразяват емоции. Чрез запознаване със средствата за визуална информация и комуникация, учениците формират умения за ориентирание в обществена среда.

В кои части на

урока се ползват илюстрациите? С каква цел? Почти без изключение илюстрациите се употребяват с дидактическа цел в уводната и основната част на урока, а в отделни случаи и в заключителния етап. Особено полезни са репродукциите на детски творби при изясняване на учебните изобразителни задачи, в процеса на художествената дейност на учениците. Идеята е стимулиране на креативното мислене за генериране на творчески решения, за преодоляване на пропуски и грешки, за сравнение и оценка на постиженията. Следователно, в учебния процес по изобразително изкуство илюстрациите се ползват като средство за демонстрация при изложение на учебното съдържание; за осъществяване на диалог по определени теми и проблеми; с диагностична цел – за проверка и оценка на знанията и уменията; за изясняване на изобразителни задачи; за изучаване на строежа и структурата на творбите; за развиване на рисувателни и интелектуални умения чрез художествен и сравнителен анализ на произведения.

3. ЗНАЧЕНИЕ НА ИЛЮСТРАЦИЙТЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

В обучението по изобразително изкуство нагледността е изключително важен принцип за възприемане и разбиране на учебното съдържание. Чрез изображенията учениците придобиват ясна и точна представа за проблемите на изкуството, поради което те са обект на по-специално внимание. Словесната информация, богато илюстрирана и разнообразна във видово и жанрово отношение, е съобразена с възрастта на учениците. Ролята на визуалните средства е да оказват стимулиращо въздействие за повишаване на мотивацията в учебната и творческа дейност на учениците. Вида на илюстрациите (черно-бели, цветни) и качеството на печата оказват решаващо значение в процеса на възприемане на формалните и съдържателни компоненти на художествените произведения - идеен замисъл, сюжетно-тематични връзки, жанрови особености, пластични изразни средства. Цветните репродукции демонстрират творби на приложните и изящните изкуства, от които по-специално място заемат произведенията на живописца. Без изключение те обхващат всички жанрове, чието формално-пластично решение представя богато разнообразие от материали и техники. В живописните произведения се наблюдава както на тематичните фигурални композиции, така също на пейзажа, натюрморта, портрета, интериора, голото тяло. Фигуралните композиции завладяват зрителя с психологическата характеристика на образите, с динамиката на сцените и действията, с поставяне на персонажите в конкретна среда и епоха. Пейзажите разкриват естетическото въздействие на архитектурната и природна среда през отделните сезони на годината. Натюрмортите пленяват с изваяната материалност на предметите. Портретът показва психологическото състояние на човешките лица. Различните материали и техники демонстрират разнообразие от възможности за пластична изразителност посредством: лазурните тонове на акварела, покривността на температа, фактурните наслагвания на маслената живопис. Силата на изкуството да завладява чрез красотата на форми, цветове и изразни средства е неповторима и въздейства своеобразно върху личността на подрастващите. Цветните илюстрации са за предпочитане, когато се репродуцират живописни творби, защото по-пълно разкриват идейния замисъл на художника, реализиран чрез богатството на палитрата, отколкото едноцветната репродукция. Авторите на учебниците се придържат към това основно правило, което дава много по-голяма информативност. Но в редица случаи, когато изображенията демонстрират произведения на архитектурата, графиката и скулптурата, пълноценна представа за тях може да се придобие от черно-бялата илюстрация. Тя фокусира вниманието върху съществени страни и особености на обектите. Графичната изразителност с резките контури и щрихи, контрастът между светло и тъмно, градацията в полутоновете, може да се предаде убедително с помощта на едноцветни илюстрации. По отношение на това, дали изображенията трябва да бъдат цветни или черно-бели, определящо е значението на словесната информация и по-специално на темата на урока, която конкретизира вида на изобразителните изкуства и характера на творческата задача.

За разлика от по-старите издания в учебниците от 2004 г. насам се забелязва чувствително подобряване на художествения дизайн, видно от композирането на илюстрациите в текста, качеството на печата, колоритът и контрастът на цветовете. Промените във външния вид вероятно са продиктувани от идеята за провокиране на вниманието и стимулиране на интереса на подрастващите в учебния процес. При изследване на проблема за значението, което илюстрациите оказват в обучението, логично се открояват няколко посоки на въздействие: да осъществяват научно-познавателна, възпитателна и развиваща функция, да мотивират за учебна и художественотворческа дейност. Ролята на изображенията да поясняват и допълват текста, да го правят достъпен и разбираем за учениците, изхожда от психологически и дидактически съображения. Чрез включване на зрителните сетива се улеснява усвояването и трайното съхраняване на знанията в паметта, тъй като в процеса на възприемане се ангажират

емоционално-естетическите чувства и преживявани, провокира се разсъдъчната и мисловната дейност. Непреднамереният характер на запомнянето се обуславя от своите детерминанти: преживяване, интерес, интелектуална активност. Посредством сетивното възприятие, въз основа на интерпретация и анализ на художественото съдържание и форма, репродуцираните творби са източник за усвояване на нови знания, за формиране на образни представи и понятия. Значението на произведенията е да изразяват художествения замисъл чрез образи на обекти, предмети, фигури, чиито смисъл понякога закодиран от символи и знаци, остава неразбираем за учениците. В процеса на тяхното тълкуване, се разкриват нови елементи от художественото съдържание и по този начин се реализира *научно-познавателната (гносеологическа) функция*.

Силата на изкуството да заразява емоционално, да оказва *естетическо и възпитателно въздействие* е доказана в науката. Изразителността на художествената форма, красотата на техниката и материалите, оставя неповторимо въздействие върху чувствата на рецепиента, което се преживява като естетическо удоволствие. Илюстрираната творба превърнала се в обект на хедонистична наслада се оценява като естетически значима. Освен че се приема и одобрява с възхищение от субекта на естетическото преживяване, тя провокира интереса и вниманието, като реализира не само *оценъчната функция*, но желанието и мотивацията за работа. Стимулът на въздействие се проявява съзнателно в изобразителната дейност, в стремежа за подражание и постигане на максимално сходство с художествените произведения, в желанието на подрастващите да творят по законите на красотата, черпейки вдъхновение и идеи от илюстрираните произведения. Така в процеса на изобразяване учениците изучават не само строежа и структурата на творбата, но удовлетворяват естетическите си потребности. Значението на част от илюстрирания материал е да изяснява изобразителните задачи, чрез разкриване последователността в етапите на работа – композиционно-конструктивни особености, принципи на формообразуване, материали и техники. Следователно, чрез изображенията в процеса на обучение подрастващите усвояват не само знания, но развиват рисувателни умения, решават интелектуални задачи: описват, анализират и сравняват художествени произведения, първоначално по предварителен план разработен от учителя, а впоследствие и самостоятелно. По този начин, наред с останалите функции илюстрациите оказват важно значение за продуктивното творческото и интелектуално развитие на учениците.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проучването на проблема за класификацията и значението на илюстрациите в учебниците по изобразително изкуство показва, че въпросът е действително важен и актуален за художественото образование и възпитание. Изображенията като цяло са обект на внимание в трудовете на автори от други области на частните педагогически науки. Те изследват отношението на визуалните средства с текста и ги диференцират по групи, като посочват конкретните ползи в обучението, по-специално за усвояване и запаметяване на знанията и формиране на понятията. Обвързването на илюстрациите със спецификите на учебното съдържание предлага различни възможности за приложение в обучението. За разлика от училищните предмети - история, география, биология, при илюстрациите в учебниците по изобразително изкуство се открояват количествено повече белези за класифициране и по-разнообразни възможности за работа, както от страна на учителя, така и от страна на учениците. До голяма степен това се дължи на целите и дейностите поставени в обучението, практическата основа на художествената дисциплина, наблюдаването върху изобразителната практика за овладяване на учебното съдържание, което обуславя количеството и многообразието на визуалните средства в съдържателен и формално-пластичен аспект. При теоретичното изследване на значението на илюстрациите в учебниците по изобразително изкуство, се открояват безспорните им предимства в обучението, което може да се отбележи като положителен момент за развитието на личността на учениците.

ЛИТЕРАТУРА

- Д. Зувев, Някои проблеми на анализа на структурните компоненти на учебника, Проблеми на учебника, София: Народна просвета, с. 95 - 118, 1973.
- П. Петров, Место и роля на илюстрациите в учебника, Съвременни изисквания към учебника, София: Народна просвета, с. 197-203, 1977.
- Д. Зувев, Училищният учебник, София: Народна просвета, с. 278, 1985.

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- Б. Цанков, Естетическата функция на изкуството, Основни функции на изкуството, София: БАН, с. 28-57, 1989.
- И. Стоянова-Стъпова, Оценъчна функция на изкуството, Основни функции на изкуството, София: БАН с. 126-153, 1989.
- В. Димчев, Изобразително изкуство, Методика, София: Просвета, с. 207, 1993.
- Н. Бояджиева, Възпитание чрез изкуството, София: УИ Св. Климент Охридски, с. 92, 1994.
- М. Петков, Типология и качество на илюстрациите в учебниците по биология за VII клас, Биология, екология, биотехнология, бр.3, с.27- 33, 1995.
- Б. Давидков, Онагледяване на учебното съдържание по география в СОУ с географски карти, Обучението по география, бр.2, с.40-42, 1998.
- Б. Дамянов, Методи в обучението по изобразително изкуство, София: Нова звезда, с. 199, 2004.
- О. Занков, Б. Дамянов, О. Христова, Б. Донева, Изобразително изкуство за V клас. София: ИК Анубис, с.112, 2008.
- О. Занков, Б. Дамянов, О. Христова, Б. Донева, Изобразително изкуство за VI клас.София: ИК Анубис ООД, с.111, 2008.
- О. Занков, Б. Дамянов, О. Христова, Б. Донева, Изобразително изкуство за VII клас.София: ИК Анубис, с.112, 2008.
- О. Занков, Б. Дамянов, О. Христова, Б. Донева, Изобразително изкуство за VIII клас.София: ИК Анубис, с.104, 2009.